

A magyarországi lengyel légió és az 1849. január 22-i tarcali ütközet jelentősége

Mit jelent a szabadságharc fogalma 1848-ban és 1849?

A reformországgyűlések közel negyedszázadon át tartó munkálatainak és 1848. március 15. vértelen forradalmának eredményeként megalakult magyar kormány csak az országgyűlésnek tartozott felelősséggel. Az Osztrák Császársághoz a Magyar Királyságot az uralkodó személye fűzte, aki a magyar miniszterelnök ellenjegyzése nélkül nem adhatott ki Magyarországra és Horvátországra vonatkozó rendelkezéseket. Így megteremtett önállóságát az uralkodó által 1848. április 11-én szentesített törvények biztosították, amelyeket „április alkotmánynak” is neveztek. A Magyar Királyság ily mérvű önállósodását, függetlenedését 1848 tavaszán Európában bekövetkezett változások kényszerében ismert el a bécsi udvar. A Habsburg Birodalmon is végigsöprő forradalmi hullám elsősorban itáliai tartományainak leszakításával fenyegetett, de változásokat akart a Lengyelország 1772-es első felosztásával megszerzett Galícia és 1848 júniusában Prágában felkelés tört ki. E birodalmat elnyeléssel fenyegető válságörvények miatt a bécsi kormányzat beletörődött a magyarországi változásokba. Hogy mennyire látszólag, azt az is bizonyítja, hogy a Bácskában és a Bánátban június 12-én szerb felkelést szítva és támogatva Dél-Magyarországon véres polgárháborút robbantott ki. Ezenkívül Horvátországot is Magyarország ellen fordította, holott 1848. augusztus végén a magyar kormány még abba is belement volna, hogy a vele több mint hétszáz éve perszonalunióban élő ország elszakadjon a Magyar Királyságtól, ha jövőjét más keretek között képzele el. Nem véletlen a dátum. A bécsi udvar augusztus végén állt elő azzal a követeléssel, hogy a magyar kormány mondjon az önálló hadügy- és pénzügy minisztériumról. Ebbe a magyar országgyűlés nem mehetett bele, s miután bekéltető küldöttségeit Bécsben nem fogadták, s a törvénytelenül horvát bánná kinevezett Josip Jellačić von Buzim horvát hadserege szeptember 11-én betört az országba a szabadságharc tág fogalmaként értelmezhető délvidéki polgárháború alkotmányvédő háborúvá változik. Függetlenségi harcról az 1849. április 14-ei trónfosztás után beszélünk.

A bécsi udvar politikájának augusztus folyamán bekövetkezett megváltozásának előzményéhez hozzátartozik, hogy 1848. július 23–25-ki három napos custozzai csatában a 82 éves Joseph Radetzky marsall tönkrevverte Károly Albert szárd-piemont király hadseregét, s ezzel elhárult annak veszélye, hogy Lombardia és Velence elszakadjon Ausztriától, míg a galíciai nemesség demokratikus elveket valló részét az 1846-ban a bécsi kormány által feltüzelt parasztfelkelés rémképe tartotta féken.

A magyarországi rendteremtésre az uralkodó által Magyarországra küldött Jellačić hadseregének 1849. szeptember 29-én Pákozdnál elszenvedett veresége és visszavonulása nem a megegyezésre, hanem a teljes szakításra készítette a bécsi udvart. Az uralkodó 1848. október 3-án törvénytelenül feloszlatta a magyar országgyűlést. Ezzel kitört a nyílt háború az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság vagyis I. Ferdinánd osztrák császár és V. Ferdinánd magyar király között. Az 1848 októberében kialakult helyzet tragikusan groteszk voltát jól jellemzi, hogy a császárként I. Ferdinánd és magyar királyként V. Ferdinánd egyazon személy volt.

Hogy Magyarországot nem fegyvertelenül érte a kihívás, az (a közhiedelemmel ellentétben őszig nem Kossuthnak, hanem) Batthyány Lajos miniszterelnöknek köszönhető, aki májusban kezdeményezte, hogy mozgó nemzetőr zászlóaljokat állítsanak fel, amelynek tagjai négy éves szolgálatra kötelezik magukat, s az ország területén bárhol be lehet őket vetni. Az egyes helységek nemzetőrségeit ugyanis csak néhány hétre lehetett „anyatelepülésükről” kimozdítani, s reguláris katonaság feladataira alkalmatlannak bizonyultak. Így alakult meg a honvédsereg magva, amelynek első zászlóaljait a nyár folyamán már bevetették a délvidéken felkelést, véres etnikai háborút kirobbantó szerbek ellen. A szerveződő magyar hadsereg gyarapítását szolgálta az is, hogy a külföldön állomásozó huszárezredek és magyarországi sorozású gyalogezredek egy részét a Bánságban és Bácskában kirobbant polgárháborúra hivatkozó magyar kormány a nyár folyamán törvényesen haza tudta hozni. Októbertől kezdve ez a lehetőség megszűnt, s a Galíciában, Csehországban, Ausztriában állomásozó huszáralakulatok csak kalandos körülmények közepette, a harcot is vállalt szökések árán tudtak hazajutni.

Az önálló magyar hadsereg megteremtése és a lengyel légió eszméje

A Batthyány-kormányban pénzügyminiszteri posztot betöltő (és az ország pénzügyi helyzetét rövid idő alatt rendbe hozó) Kossuth Lajos július 11-én elhangzott híres beszédének hatására az országgyűlés 200.000 katonát ajánlott meg a honvédsereg felállítására. Az önként jelentkezők száma mintegy 60.000 főre tehető, az ezen felüli létszámot – megyékre, járásokra, helységekre lebontott – sorozás útján tervezték biztosítani.

A szeptemberben lemondott Batthyány-kormány feladatainak ellátása az ezt követően megalakult Országos Honvédelmi Bizottmányra hárult, amelynek elnöke október elejétől Kossuth Lajos volt, aki kivette részét a toborzásokból is. Kiderült, hogy katona volna elég, képzett tisztekben és altisztekben azonban óriási volt a hiány. Ezt érzékelve jelentkezett Kossuthnál Jerzy Bułharyn az I. Miklós cár által levert 1830/31-es levert lengyel szabadságharc Magyar Királyságban menedékre lelt őrnagya. Azzal a javaslattal állt elő, hogy alakítsanak Magyarországon egy önálló lengyel légiót, amely majd mágnesként fogja vonzani a tizenhét évvel azelőtti lengyel hadsereg 1831 őszen Nyugat-Európába menekült tisztjeit.

Azt követően, hogy a lengyel–litván államot szomszédai, a Porosz Királyság, a cári Oroszország és a Habsburg Birodalom 1795-ben végleg felosztották, kiradírozták Európa térképéből, a külföldön szervezett lengyel légiók jelentették az ország helyreállításáért harcot folytató hadsereget. Az első lengyel légió szervezésére 1797-ben Itáliában került sor Bonaparte tábornok támogatásával. Az itáliai lengyel légiót a felosztások során Habsburg Birodalomnak jutott, Galiciának elnevezett dél-lengyel területeken az osztrák hadseregbe besorozott, és Lombardiában francia fogságba esett katonák alkották. Parancsnokuk Jan Henryk Dąbrowski tábornok lett. A *Nincs még veszve Lengyelország* kezdetű indulójuk – amely ma a lengyel Himnusz – is őt szólítja meg az egyes szakaszok refrénjében:

*Dąbrowski, bátran,
Olaszthonból hazánkba.
Ha te vagy vezérünk,
Egyesülhet népünk.*

A lengyelek a köztársasági, majd császári Franciaország zászlói az utolsó pillanatig kitartott Napóleon mellett. Az új európai rendet 1815-ben kialakító bécsi kongresszus angol, porosz, osztrák, orosz döntéshozói, hogy a lengyeleket megnyerjék, az Orosz Birodalmon belül létrehozták a közel 130.000

négyszázötvenkilométer területű Lengyel Királyságot, amelyet elvileg a lengyel királlyá koronázott orosz cár személye kapcsolt Oroszországhoz. A Lengyel Királyság saját, vagyis lengyel közigazgatással, oktatási hálózattal, hadsereggel és alkotmánnyal rendelkezett. A valóságos függetlenség visszaszerzése és az ország egyesítése céljából a varsói hadapródiskolások és összeesküvő katonatisztek 1830. november 29-én felkelést robbantottak ki. Az ennek nyomán kitört lengyel–orosz háborúban a lengyel hadsereg ragyogó győzelmek sorát aratta ugyan 1831 tavaszán, de az orosz katonai túlerő 1830 októberére győzött, s ennek nyomán Miklós cár csaknem teljes egészében felszámolta a Lengyel Királyságot.

A magyarországi lengyel légió létrejötte, jelentősége és működésének első színtere

1848 tavaszán a lengyelekben is fellobbant a remény, hogy a nagy európai változásokat kihasználva helyreállíthatják hazájukat. Ezt arra az eshetőségre alapozták, hogy I. Miklós cár háborút indít Poroszország ellen, hogy a kibontakozó demokratikus német egységmozgalomnak véget vessen. Pétervár és Berlin között azonban nem került sor konfliktusra, ugyanúgy ahogy az Ausztriában bekövetkezett tavaszi alkotmányos átalakulás se váltott ki a két állam között feloldhatatlan ellentéteket. Így a lengyelek reményeit az őszi folyamán már csak a magyarok tartották ébren, akik háborúban álltak Lengyelország egyik felosztójával, Ausztriával. Az 1848 tavaszán Galíciában felállítani engedélyezett, de az őszi folyamán a bécsi udvar által felosztatott nemzeti gárdákban szolgáló lengyel fiatalok tömegesen szöktek át Magyarországra, s álltak be az Eperjesen, Kassán, Miskolcon és elsősorban Pest-Budán szerveződő lengyel légiókba. Egyikük, a később kiváló író és politikusnak bizonyult Zygmunt Miłkowski így emlékezett a vele együtt Magyarországra érkezett csoportra: „...a legkülönfélébb rendű és osztályszármazású tagokból állott: a szabadságos katona paraszt volt, én nemes, néhányunk diák, akadt közöttünk szabó, pikulás, patikárius, gazdatiszt, petárdás, aki röppentyűket hozott magával”.

Kossuth október 10-én szerződésben vállalt kötelezettséget, hogy támogatja az egy gyalogos zászlóaljából, egy dzsidásszázadból és egy vagy két ágyúütegből álló lengyel légió felállítását. Az elkövetkező hónapokban ugyan több tucat lengyel emigráns tiszt érkezett Magyarországra, de távol se voltak annyian, mint ezt Bułharyn őrnagy Kossuthnak ígérte. A tisztek száma azáltal gyarapodott,

hogy a császári-királyi hadseregből is többen átálltak a magyarok oldalára. A legismertebb közülük az 1. dragonyosezred hadnagya, az 1849. október 20-án honvédezedesként mártírhalált halt Mieczysław Woroniecki és az eredetileg szintén az 1. dragonyosezredben hadnagyként szolgált, majd kilépett Władysław Poniński, aki 1849 augusztusában honvéd alezredeként hagyta el Magyarországot, hogy később az olasz hadseregből tábornokként vonuljon nyugdíjba. Korábban a 30. sorgyalozredben altisztként szolgáló, s összeesküvésért 20 évi várfogságra ítélt, francia nevű Karol d'Abancourt is a szabadságharc mártírjaként írta be nevét a közös magyar–lengyel történelemben. Honvéd huszárőrnagyként végezték ki Woronieckivel együtt.

A fiatal lengyel légionisták körében a Párizsból érkezett Józef Wysocki nevű tüzértiszt örvendett a legnagyobb tekintélynek. Ezt elsősorban annak köszönhető, hogy az 1832-ben Franciaországban megalakított politikai párt, a Lengyel Demokrata Társaság katonai szakértője volt. Ez politikai párt azért szerveződött, hogy leszámoljon a lengyel arisztokratákkal, akiket az 1830/31-es „revolúció” elárulóinak tartott. A magyarok oldalán Ausztria ellen harcolni akaró fiatalok szinte kivétel nélkül mind a Lengyel Demokrata Társaság eszmei elkötelezettei voltak. Ezért akarták november 9-én Pesten megölni az arisztokraták hívének tartott Bem tábornokot, akit Kossuth kezdetben a légio élére szándékozott állítani.

A légio első két századának zászlószentelésére 1848. november 25-én nagy néptömeg jelenlétébe, visszhangos ünnepség keretében került sor. A kormány hivatalos lapja, a Közlöny is beszámolt az ünnepségről: „A pesti hídfőnél a fővárosban székelő pattantyús [tüzér – K. I.] ezred zenekara Rákóczi indulóval fogadta a lelkes lengyel csapatot, mely az összegyűlt sokaságnak szünni nem akaró éljenzései közt ment a Nagyhíd utcán és az Országúton végig a Nemzeti Múzeum udvarára. (...)

A csapat az épület homlokzata előtt hosszában fölállítva, a néptömeg közt számos lengyelek, kik a múlt fájdalmait és a jövő reményeit hozzák magukkal a magasztos ünnepélyre.

Kevéssel tizenkettő előtt megérkezett több lovas kísérellel a zászlóanya, Kossuth Lajos nővére, Ruttkay Józsefné, Mérey Mór és a honvédelmi bizottmány elnökének édesanyja. Egekig ható »Éljen« üdvözlé az érkezőket.

A katonai tisztelgés után felhozták dobszó és táborig zene kísérelében a lengyel és magyar színeket viselő zászló: a belvárosi főtisztelendő Sámuel úr megáldá és fölszentelé azt.

E vallási szertartást a szegezés követte.

Az első szeptet Ruttkjaj Józsefné veré be *a nemes lengyel nemzet nevében!*”

A nagy tömegeket megmozgató ünnepi eseménynek, amelyen Kossuth édesanyja és nővére is részt vettek, az volt a célja, hogy ország-világ tudtára hozzák: a magyar nemzet nem maradt magára a harcában, a lengyelekben szövetségesre talált. E lelki megerősítésre szüksége volt a magyarságnak, mert várható volt, hogy az Alfred zu Windisch-Grätz herceg, tábornagy parancsnoksága alatt a nyugati határoknál felsorakozott osztrák főhadisereg rövidesen általános támadást indít a Magyar Királyság önállóságának és a forradalom vívmányainak felszámolására. Ráadásul Dél-Magyarországon fokozódó hevességgel dúlt a szerbekkel vívott polgárháború, s a császári hadvezetés támogatásával a románok is véres felkelést robbantottak ki Erdélyben.

A szerb és a román felkelés támogatásának egyik fontos bázisa volt a temesvári erődítmény, amelynek birtokba vétele az egyik legsürgetőbb célja volt a szerveződő honvédsereg vezetésének. Temesvár elfoglalásához azonban az út az aradi váron keresztül vezetett, amely szintén az osztrákok kezén volt. A légió Pesten megszervezett első két századát ide irányította az Országos Honvédelmi Bizottmány azzal az ígérettel, hogy a későbbiekben megszervezett lengyel századok csatlakoznak hozzájuk. A Józef Wysocki őrnagy parancsnoksága alatt álló kis lengyel zászlóalj december 3-án délután érkezett az aradi ostromsereghez, s rögtön jelezte, hogy részt akar venni a vár ellen hajnalra tervezett rohamban. A meglepetésszerű támadás azonban kudarcot vallott... A lengyelek ettől függetlenül vitézül helyt álltak: a rohamsereg visszavonulását két századuk fedezte.

Franz Schlik altábornagy galíciai hadtestének betörése Észak-Magyarországra és ennek következménye a lengyel légió szervezésére

Kossuth nem tudta teljesíteni Wysockinak (és Bułharynnak) tett ígéretét, mivel az újabb lengyel egységeket nem küldhette Aradra. Ennek az volt az oka, hogy Franz Schlik császári altábornagy a nyolcezer embert számláló – hét zászlóaljból, három lovasosztályból (azaz hat lovasszázadból), egy hatfontos, egy tizenkétfontos ágyúütegből, továbbá egy röppentyűütegből álló – galíciai osztrák hadtest 1848. december 6-án Duklánál benyomult Magyarországra, s nyomban megszállta Bártfát.

Schlik katonai vállalkozásának előzményéhez hozzátartozik, hogy december 2-án Bécsben lemondatták a trónjáról a „jóságos”, de háta mögött

„agyalágyult” jelzővel illetett Ferdinándot, s helyébe egy Ferenc József nevű tizenhét éves főherceget ültettek. Egyik életrajzírója szerint: „A fiatalságot és az erőt ültették oda, hol a gyámoltalanság oly sokáig tespedett.” A magyar politikai vezetés azonban puccsnak tartotta az uralkodócserét, továbbra is az áprilisi törvényeket szentesítő V. Ferdinándot ismerték el magyar királynak. Így míg a császári csapatok Ferenc Józsefet éltették, a velük szemben álló honvédek V. Ferdinándot vivátozták.

Nem valószínű, hogy az uralkodóváltás körülményei mélyebben elgondolkodtatták volna Schliket. Ő a birodalmat szolgálta, s mint öreg katona jól tudta, hogy jog és az igazság az erősebb zászlóalj oldalán állt. Kitűzött célja volt, hogy Kassát és Miskolcot elfoglalja, s ha nyugat felől megindul a császári főhadserg általános támadása, kelet felől a magyar főváros ellen nyomuljon. Az Országos Honvédelmi Bizottmány pontosan érzékelte a veszélyt, amelynek elhárítására, vagyis Felső-Magyarország védelmére egy hadtest szervezésébe fogott. Ennek magvát a 20. honvédszászlóalj alkotta, tüzérségének egyik szervezője pedig egy, a korábban császári seregben szolgáló lengyel altiszt, Teofil Łapiński volt, akit még októberben a város polgármestere bízott meg a kassai tüzérüteg felállításával. A szerveződő északi hadtest zömét felszeretlen és kiképzetlen nemzetőrszászlóaljok alkották. Ennek tudatában Kossuth nem Aradra, hanem Miskolcra küldte a lengyel zászlóalj már Hipolit Żółtoedki százados parancsnoksága alatt fegyverben álló 3. századát, s ugyanide irányította (magát alezredesnek tituláló) Władysław Tchorznicki őrnagy még egyelőre gyalogos, de Galíciában lovassági kiképzésben részesült dzsidásszázadát is, amely lemergi, przemysli és sambori diákokból állt.

Tchorznicki Pestről előfogatokon visszatért Kassára, ahol csapatát korszerű puskákkal látták el. Ő maga Eperjesre sietett, ahol nagy felfordulást és visszavonulásra készülő, zömében szedett-vedett nemzetőri zászlóaljakat talált. Bizalmában csak egy száz főből álló lengyel vadászcsapat erősítette meg, amelynek parancsnoka Henryk Rembowski őrnagy volt. A Franciaországból érkezett Rembowskit a Batthyány kormány által követnek Párizsba küldött gróf Teleki László látott el ajánlólevéllel. Mivel százfős csapatot hozott magával, megillette az őrnagyi rang. A napóleoni iskolát kijárt, hadi vállalkozásokban tapasztalt Tchorznicki azt javasolta az északi hadtest parancsnokának, Pulszky Sándor ezredesnek, hogy a lengyel csapatok kétszáz fős nemzetőri lovassággal és nyolc ágyúval megerősítve gerillamód „megcsipkedik” Schlik hadtestét, ezzel lassítva őt az előrenyomulásban. Pulszky azonban a vállalkozást kockázatosnak tartva kiadta a parancsot, hogy az egész északi sereg vonuljon vissza Kassára.

Schlik altábornagy, bár Tchorznickihoz hasonlóan szintén megjárta a napóleoni harctereket, öregkorára szerfelett óvatosnak bizonyult. Csak december 10-én éjfélkor indult el hadtestével Eperjesről Kassa felé.

A lengyel „gyalogzsidások” bárcai hőstette

A magyar északi sereg Kassa előterében, a Budamérsnél, a főként Antoni Szczepeński lengyel mérnökkari százados irányításával kialakított védműveknél kísérelte meg feltartóztatni az osztrák csapatokat. Az ütközet két órán belül eldőlt. Ennek okát Kazimierz Bielański, aki tizennyolc évesen lépett be 1848 tavaszán a sambori lovasgárdába, s annak tagjaként jött többedmagával Magyarországra, ahol két bátyja (Karol és Antoni) és egy nagybátyja (Ludwik) is a légió valamelyik egységében szolgált, a következőkben látta: „Az osztrák hadsereg diadalmasan nyomult előre, mert könnyen leküzdhető ellenséggel állt szemben. A magyar sereg, amelynek jól felszerelt, harcedzett parancsnok által vezetett reguláris haddal kellett megküzdenie, szinte csak nemzetőri csapatokból állott, s kis részben rendelkezett tüzfegyverrel. Többségét kaszás parasztok alkották. Igaz, hogy a hegyen tizenkét ágyút állítottak fel az ellenséggel szemben, de hiányoztak mellőlük a képzett tüzérek. Amikor fölértünk a kassai hegyre, az egész magyar sereg már szétszóródva özönlött vissza, s a szűrös parasztok a bokrok közé dobálták kiegyenesített kaszáikat. Ezen csöppet se lehetett csodálkozni, mert a csapatokat vezénylő tisztek is eltűntek.”

Való igaz, a nemzetőrök, akik úgy vonultak táborba, mintha lagziba mennének, nem állták az osztrák ütegek tüzét, megfutottak. Nemcsak Bielański, hanem a 12. császári gyalogezred krónikása, Franz Kocžicžka főhadnagy is feljegyezte, hogy a csatater tele volt a magyarok eldobált puskáival, kiegyenesített kaszáival, vasdorongjaival, pikáival. A 20. honvédszászlóaljban önkéntes őrmesterként szolgáló egykori joggyakornok, Karsa Ferenc ehhez hozzáfűzi: „Egy fa alatt néhány száz barna gubát, egy másik fa alatt sok házi kenyeret találtunk (...), a kenyerek mint a taliga kereke (...) Szegények, nagyon elbizakodottan indultak csatába, hogy gubáikat és élelmüket otthagyták, hogy ha megverik a németet, majd visszajönnek a holmijukért. Én amondó vagyok, hogy délre sok volt a pálinkából, azért az a nagy kurázszi.” Az is igaz, hogy a nemzetőröknél is szaporábban hagyta el a harcteret gróf Török János nemzetőr őrnagy lovassága. Súlyosbító körülmény, hogy nem gyávaságból, hanem – mint Bielański is érzékelte – árulásból. A császári érzelmű gróf Kassán Schlik egyik leghívebb támogatójának bizonyult.

Szerencsére a változatlanul óvatos Schlik hosszas előkészületek után nyomult be a városba, ahol utcai harcokra számított. A városházán fehér zászló fogadta. Nála jóval vállalkozóbb szellemű volt a császári könnyűlovasered őrnagyi osztályának parancsnoka, Horatio Concoreggio, akit december elején léptettek elő őrnaggyá. Osztályának egyik századát Schlik vezérkari főnöke, Anton Scudier kapitány vezette. Ők a városon átkelve egy fél század élén a Miskolc felé menekülő magyarok nyomába eredtek. A várost elhagyva több száz foglyot ejtettek és egy löszeres kocsis is a zsákmányuk lett. A Bárca határában álló kocsmánál azonban nem várt ellenállásra találtak: egy szedett-vedett csapat állta útjukat – kettős vonalban felsorakozva. Legalábbis Concoreggio őrnagy annak látta a rájuk puskát szegezőket. Mert volt, aki a galíciai gárda egyenruháját viselte, volt, aki civil gúnyát hordott, akadt olyan, akinek öltözéke magyar honvéduniformisra emlékeztetett, s nem kevesen hordták a lengyel légió mundérját. A harcra kész csapat nyolcvannégy lengyel diákból és három honvédből állt. Az utóbbiak egyike Karsa Ferenc őrmester volt, aki megjegyezte: „Fegyvereink lövésre készen, bal marokra fektetve, mereven néztünk a vágató ellenségre. A lovasság nem mert az országúton, előtte kőfalként tömören álló gyalogságnak rohanni, de mintegy 150–200 lépésnyire előtte, balra kanyarodással az országútról a rétre lefordult, hogy megkerülje a lengyeleket.”

De akadt egy lengyel is, aki izgalmas visszaemlékezésben örökítette meg a történeteket. A Krakkói vagy Lembergi Egyetem 1846 után börtönviselt hallgatója, Roman Gąsiorowski, aki 1848 novemberében került Magyarországra filmforgatókönyvbe illő jelenetsort vetett papírra: „A rohamozó egységet vezető osztrák őrnagy bizonyára úgy gondolta, hogy a front megváltoztatásával szétzilálja sorainkat, és arcvonalunk így képtelen lesz őt sortűzzel köszönteni. Másként történt. Jobb helyzetbe kényszerített minket: az árok fölötti földhányások mögé. Szinte azzal egyidejűleg, hogy a svalizsérok eltűntek az országútról – parancs nélkül, puskáinkkal egymás sapkáját leütve, ínk szakadtából rohantunk a sánc felé és megálltunk mögötte – igaz minden különösebb rend nélkül, mert mindenki ott maradt, ahol a földhányást elérte, de fedezékben, mert az árkot és a sáncot együtt lehetetlenség volt átugratni.

Tchorznicki alighanem ügyet sem vetett a svalizsérokra, csak a sorainkat figyelte, mert azt hitte, hogy menekülésre fogjuk a dolgot.

– Mit csináltok? – kiáltotta, és ismét kocsma közelében a balszárnyunkon termett.

Szivarozva ismételte: Ne lőjeteK, csak parancsra! Egy pillanatig lövésre készen vártuk, hogy a svalizsérok megjelenjenek. Soraik rendezése időbe telt.

Végre egymás után előbukkan a két részre szakadt század, legelő az őrnaggyal, de míg a katonák ügetnek, az őrnagy vágára fogja a lovát, és jócskán megelőzi tisztársait. Vagy harminc lépéssel róluk leszakadva már csak tíz egynéhány lépésnyire van tőlünk.”

Concoreggio látva, hogy fergeteges vágója és előre tartott kardja nem rettent meg az összekuszálódott sorfalat, harsányan elkiáltja magát: „Waffen nieder Rebellen!” (Le a fegyvert, rebellisek!) Ennek visszhangjaként hangzik el Tchorznicki figyelmeztetése: „Ne lőjeteK, csak parancsra!” Néhány emberének idegei azonban felmondják a szolgálatot, s a bosszúálló arkangyalként közeledő lovasra sütik puskájukat. „A ló felbukott és lovasával együtt a sáncárokig kalimpált!” – tesz pontot a veszélyesnek ígérkező jelenetre Gąsiorowski, majd hozzáteszi: „A látottak hatására a svalizsérok tanácstalanul megtorpantak – se előre, se hátra.

Tchorznicki ekkor adta ki az első tűzparancsát: »Második sor, tűz!«

Jól lehet nem álltunk kettős sorban, de mindenki tudta, melyik sorhoz tartozik. Fele részünk elsüti puskáját és máris tölti, a másik még mindig célra tart.

A század közepén támad a legnagyobb zavar, látszik, hogy a legtöbben odalóttak. Többen meginognak, a lovukra borulnak, mások lefordulnak a nyeregből, de a század majdhogynem egyhelyben toporog. (...) Tchorznicki csak erre várt – parancsa most: »Első sor, tűz!«

A második sor már berakja a töltést, azok öten pedig, akik elsőként lóttak, a második sortűzhöz csatlakoztak. Már szabadon hullanak a lovukról mind az első, mind a második sortűz áldozatai.” Tchorznickit ezt követően az aggasztja, hogy emberei odahagyják állásaikat, és szerteszéledve futva veszik üldözőbe a menekülő könnyűlovasokat. Gąsiorowski felteszi a kérdést; eszébe jutott-e Tchorznickinak az, „ami a mi fejünkben meg se fordult, mármint hogy negyed mérfölddel a bennünket megrohamozó század mögött egy másik század közeledhet a szőlőskerteken át vezető úton. Ez esetben a frissen érkező könnyűlovasok a szétzilált századot is visszafordulásra készíthették volna.” A memoáriró magabiztosan így folytatja: „A frissiben érkezett század esetleges rohamának veszélye sem rettentette meg a mieinket. Utóbb azt hangoztatták: »Ha nem lett volna időnk négyszöget alkotni, abban senki se tudott volna megakadályozni, hogy ne foglaljunk el kisebb sündisznóállásokat, ez még jobb is, mint bármilyen arcvonat, mert önmagunkon kívül másokat is

védelvezhetünk.«” Mindenesetre a diadalittas fiatal hősök nem voltak híján az önbizalomnak.

A súlyos veszteségeket szenvedett könnyűlovasszázad lóhalálában menekült vissza a városba. Több tisztjük, így Anton Scudier százados és a sebesült Anton von Redl hadnagy a lengyel légionisták fogságba esett. A svalizsérok bárcai kudarcra Schliket is óvatosságra intette. Az üldözés abbamaradt. Ezzel a lengyelek az északi hadtest egész ágyúparkját megmentették. Tettük nem maradt visszhangtalan. Nem véletlen, hogy Debretzeni Pál, borsodi nemzetőri főhadnagy így kezdi december 14-én kelt jelentését: „Hála, örök hála néktek, örök barátaink, hű lengyelek!” Ennél nagyobb elismerésre is sor került. Az 1849 májusában hadügyminiszterre kinevezett Görgei Artúr az egész század lobogóját harmadosztályú érdemjellel díszítette fel, s ez azt jelentette, hogy a század minden tagja megkapta e kitüntetését.

A magyarországi hadi helyzet az újév beköszöntésével és a lengyel légió

A szétvert északi sereg Miskolcon összegyűlt csapatai közül a lengyel egységek örvendtek legnagyobb tekintélynek. Az itt összevont légió – Hipolit Żółtowski gyalogosszázada, Henryk Rembowski vadászerede és Władysław Tchornicki dzsidásszázada – összesen 360 emberből állt, s a december 18-tól Mészáros Lázár hadügyminiszter és Szemere Bertalan kormánybiztos vezetésével újjászervezőben lévő északi sereg egyik legütőképesebb egységének számított.

Miközben Miskolc térségében várható volt, hogy Kassáról kiindulva Schlik bármikor folytathatja hadműveletét, Windisch-Grätz herceg 43.000 főből álló, 216 ágyút számláló főhadserege december közepén Nagyszombat térségében, a Duna mentén és a Mura-vidéken általános támadást indított a magyar forradalom felszámolására. Vele szemben a magyar fősereg, amelynek parancsnokává Kossuth november 1-jén Görgei Artúr tábornokot nevezte ki, 23.000 embert és 103 tábort löveget tudott felsorakoztatni. Emiatt az Aradra vonult Wysocki helyébe a légió főparancsnokává kinevezett Jerzy Bułharyn ezredes a lengyel zászlóalj Władysław Englert főhadnagy vezette mintegy ötven emberből álló 4. századát Görgei rendelkezésére bocsájta Antoni Kłossowski főhadnagy 26 lengyel tüzérével együtt. A lengyelek Tadeusz Idzikowski őrnagy vezetésével Győrben jelentkeznek Görgei tábornoknál.

Görgei nem tud eleget tenni Kossuth arra vonatkozó utasításának, hogy tartóztassa fel a túlerőben lévő osztrák fősereget és védje meg a fővárost. 1849. január elején Pest-Budát kiürítik, Görgei Vác felé elvonul a feldunai hadtesttel maga után vonva az üldözésére kelt osztrák fősereg jelentős részét, az országgyűlés pedig az Országos Honvédelmi Bizottmánnyal együtt áttelepedik Debrecenbe. A december folyamán Görgei parancsa alá rendelt töredék lengyel egységek Pesten leválnak a feldunai hadseregről és Miskolcra vonulnak.

1849. január közepétől az önvédelmi harcát vívó Magyarország új fővárosa Debrecen. A város a vasúti összeköttetést biztosító Pest–Szolnok vonal felől várhatja Windisch-Grätz támadását, észak-nyugat, vagyis Tokaj felől Schlik részéről kell a védelmét biztosítani. A Schlik felől fenyegető veszély elhárításának a legmegfelelőbb mód a megelőzés. Ennek jegyében az újjászervezett északi hadtest új parancsnoka, Mészáros Lázár altábornagy, hadügyminiszter egy átkaroló hadművelet keretében január 4-én Kassánál támadást intéz Schlik hadteste ellen, de súlyosabb vereséget szenvedett, mint Pulszky Sándor december 11-én. Önkritikusan meg is jegyezte: „Én, uraim, a fővezéri pálcát, amelyet önök rám erőszakoltak, kezembe vettem: miként vittem azt, láthatták.” A „miként” azt jelentette, hogy a Mészáros parancsnoksága alatt szétvert sereg 200 halottat, 400 foglyot és 10 ágyút veszített. A galíciai hadtestet erősítő magyar ágyúkból felállított új osztrák üteget Schlikről nevezték el.

Klapka György *A magyarországi és az erdélyi háború* című 1851-ben németül Lipszékben kiadott munkájában kifejti, hogy az északi hadtestet a teljes szétveréstől ezúttal Desseffy Arisztid mentette meg, aki a 26. honvédszászlóaljjal, a lengyel légióval, egy század Koburg-huszárral és néhány ágyúval többször visszaverte az üldöző ellenséget. A lengyel légió Klapka méltatásában Żółtowski gyalogos századát jelentette, mivel Henryk Rembowski őrnagy vadászcsapata a parancsnokával együtt nem jeleskedett különösebben. Az ütközetben Jerzy Bułharyn ezredes is részt vett, aki az északi hadtest egyik dandárát vezette.

A felső-tiszai front – Klapka György ezredes a felső-tiszai hadtest élén

Schlik, aki korábban a 6. (I. Vilmos württembergi király) huszárezredben szolgált ezredesként, meg van győződve arról, hogy a demoralizálódott magyar csapatok felszámolását nemcsak fegyverrel, hanem az átállás megjutalmazásának és az egyéni amnesztia megadásának ígéretével is el lehet érni. 1849. január 8-án Kassán ebben a meggyőződésben adta ki alábbi

felhívását: „Én mint régi katona, aki a magyar huszár ezredeknél felsőbb hivatalokat viseltem, és így a magyar katonákkal szolgáltam, ezennel minden magyar seregben szolgáló honvédnek ünnepélyesen ígérem, hogy az, aki paripáját kezén tartván, és fegyverét hüvelyébe eresztvén nálam jelenti (sic!), teljesen megkegyelmezek, azaz: amnestiát adok.” Az addigi sikereitől túlzottan magabiztos Schlik valóban meg volt győződve, hogy a honvédek, különösen a régi reguláris ezredekben szolgáló magyar katonák és a huszárok tömegestül fognak átállni hozzá. Ahogy Nagy Sándor *A két affér a felső-tiszai hadszíntéren 1849 januárjában* című tanulmányában aláhúzza, Schlik ennek elérése céljából „január 18-án Kassán szó szerint a következő meghagyást adta a Herzmanovsky-különítmény elképedt összekötő tisztjének, Carl Muralt századosnak: »Biztos értesüléseim vannak, hogy az ellenséges lovasságtól és gyalogságtól sokan át fognak jönni hozzánk; ez éppenséggel ütközet közben történhet meg, úgy azon nyomban szüntesse be a tüzet és igyekezzen a lehető legtöbbeket oldalunkra áthozni, amit egyébként én teljesen önre bízok.«”

Szerencsére Schlik a január 4-ei győzelme után se folytatta az üldözést, erejét változatlanul lekötötte a környező megyék pacifikálása. Kivárását az is indokolta, hogy eligazításra várt a szintén bizonytalankodó Windisch-Grätzről, így ismét idő maradt az északi hadtest újjászervezésére, amely ezt követően a felső-tiszai hadtest nevet kapta. A szervezés feladata az első napokban Mészáros Lázárra hárult, aki a hadtest maradványait Miskolc és Tokaj térségében összpontosította. Ezt azzal indokolta, hogy ha Schlik Tokaj felé vonulna, Miskolc felől oldalba lehetne támadni, ha pedig Miskolc elfoglalását tűzné ki célul, Tokaj felől lehessen támadást intézni ellene. Ehhez kellő erő is lett volna, mivel a szétzilálódott északi hadtest napról napra gyarapodott. Vetter Antal, a helyettes hadügyminiszter ugyanis még január elején Miskolcra küldte Zákó István Délvidékről Pestre felrendelt 2000 fős dandárját, amely a 34. honvédszászlóaljából, a Dom Miguel gyalogezred egy zászlóaljából és két huszárszászadból állt. A magával hozott 11 ágyú pótolta a Kassánál elveszett lövegeket. És ami szintén fontos, végre rátermett parancsnok, az őrnagyból egyszeriben ezredessé előléptetett Klapka György került a felső-tiszai hadtest élére, aki az új posztja elfoglalásához vezető útja során Miskolcon meghallgatta Dessewffy Arisztid jelentését a közelmúlt eseményeiről és a hadtest állapotáról, majd január 13-án Tokajban hivatalosan is átvette a hadtest parancsnokságát.

A bárcai összecsapás után szakaszvezetővé előléptetett Antoni Jeziorański így emlékszik vissza Klapka bemutatkozására: „Amikor odaért hozzánk, így szólott: »Lengyelek! Benneteket nem kell a katonai kötelességre

figyelmeztesselek. Bizonyságát adtátok annak, hogy tisztában vagytok velem. Köszönet érte. Sajnálom, hogy nem tudok lengyelül, így nem mindnyájan értitek meg, amit mondok. De hogy a lengyel népet mindig szerettem, bizonyítsák a szavak, amelyeket nyelveteken megtanultam:

*Magyar, lengyel egytestvér,
Ha karddal, ha borral él.«*

A nem egészen makulátlan lengyelséggel kiejtett szavak elbűvölték a légionistákat. Ezzel Klapka elnyerte rokonszenvünket.”

Klapka lengyelek iránti jóindulatát azonnal kihasználta Henryk Rembowski őrnagy. Sikerült új felettesét meggyőzni arról, hogy vadászcsapatával sokkal nagyobb szolgálatot tehetne a magyar ügynek, ha – Kossuth eredeti elképzelésének megfelelően – a Galíciával határos és így az osztrákok által is veszélyeztetett Ung és Bereg megyék katonai erejét, azaz a Debrecen is fedező Munkács várának védseregét erősítené. Klapka január 18-án engedélyezte, hogy Rembowski „2 század lengyellel, 2 század 21. zászlóaljbeli honvéddel és fél 3 fontos ágyúüteggel Tokajból Munkácsra” induljon.

A Munkácsra készülő Rembowski Hipolit Żóltowski századából is több tucat légionistát „átcsábított” a dandárába. Mivel Klapkától valóban sikerült ágyúkat szereznie, Antoni Kłossowski is csatlakozott hozzá a tüzeireivel, anélkül, hogy a főhadiszállás ezt engedélyezte volna. A hozzávetőleg 250 főt számláló vadászrezred így éppen a Felső-Tisza menti harcok kirobbanása előtt vonult Munkácsra. A dandárparancsnokká kinevezett Tchorznicki őrnagy lengyel légiójában, amely a 2. lengyel zászlóalj nevet kapta, így alig maradt 220–240 ember. Maga a hadtest a január 15-ei kimutatás szerint 6110 főt, 755 lovat és 43 ágyút számlált.

Józef Wysocki légiója és Damjanich János bántálya, majd III. hadteste

Az 1849. január elején az aradi ostromharcok során szerzett érdemeiért alezredessé előléptetett Józef Wysocki, aki továbbra is a lengyel légió főparancsnokának tartotta magát, sérelmezte a légió szétforgácsolásáról kapott híreket, s ezt jelezte is Kossuthnak. Mivel az aradi ostromsereg nem rendelkezett lovassággal, légionistáinak egy részét – Békés megyei szlovák anyanyelvű nemzetőrökkel kiegészítve – dzsidásokká képezték ki. Így alakult meg Władysław Poniński százados vezetésével a 100 főből álló 1. lengyel dzsidásezred.

Miután Józef Wysocki meggyőződött arról, hogy Arad ostroma hónapokig elhúzódhat, s ennek során légiója számára nem terem babér, február elején a kis létszámú lengyel zászlóaljjal és a századnyi dzsidásezreddel csatlakozott Damjanich János tábornoknak a közép-tisza vonalára rendelt bányászati hadosztályához. Így a március 5-ei szolnoki ütközetben a lengyel zászlóaljnak, s különösen a dzsidásszázadnak alkalma lesz kitüntetni magát. Władysław Poniński kapitány kezdeményezi az 1. (Ferenc József) dragonyosezred szétverését eredményező rohamot. A vakmerő attack során a század egyharmada megsebesül vagy elesik. Bravúros tettükkel a „vöröscsákós dzsidások” ugyanolyan hírnévre tesznek szert, mind Tchorznicki őrnagy gyalogos dzsidásai Bárcánál. A szolnoki győzelem következtében Wysocki ezredessé léptetik elő, s kinevezik a III. hadtest egyik hadosztályának parancsnokává.

A tarcali ütközet előzményei

Klapka legfőbb feladata Tokaj térségében a Tisza vonalának védelme, s így Debrecen fedezése volt. Emellett természetesen meg kellett tartania Miskolcot is, hogy Schliket a Windisch-Grätzel történő közvetlen összeköttetésben megakadályozza. Ennek megfelelően Dessewffy Arisztid dandárát Szikszóra, Gedeon Miklós őrnagy különítményét Megyasszóra, Jerzy Bułharyn ezredes csapatait Tállyára, Zákó István dandárát Mádra, míg Batori-Sulcz Bódog őrnagy dandárát Olaszliszkára rendelte. Január 17-én ez volt a hadtest felállása, amely ezt követően napról napra változott. Ennek persze megvolt az oka. Schlik ugyanis ugyanezen a napon határozta el, hogy támadást indít Klapka hadteste ellen, s ennek megfelelően több útvonalon meg is indította csapatait. Az erről értesített Windisch-Grätz többek közt e hadművelet támogatására küldte el két nap múlva Gyöngyös felé Franz Edler von Schulzig altábornagy 4 zászlóaljból, 8 lovasszázadból és 18 ágyúból álló hadosztályát.

Schlik Klapka ellen vonuló csapatai közül báró Piatolli őrnagy különítménye volt az első, amelyik január 19-én Abaújszántónál jelentősebb tűzpárbajt vívott a felső-tiszai hadtest Władysław Tchorznicki-vezette dandárával. A sűrű ködtakaróban több órán át tartó ágyú- és puskatűz egyik félnek se okozott jelentősebb veszteséget. Feljegyezték, hogy a lengyelek légionisták közül Maksymilian Matuszyński karlövést kapott. (A felső-tiszai hadtestben a légió 3. és a 4., és 5. csonka századából alakították meg a 2. lengyel zászlóaljat Tadeusz Idzikowski őrnagy parancsnoksága alatt.) Tchorznicki az

ellenség átkerülése elől visszavonult Tállyára, ahol egyesült Jerzy Bułharyn dandárjával.

A tarcali ütközet és a lengyel légió

A Tállyán összpontosult magyar csapatok január 21-én Tarcalhoz húzódtak vissza. Schlik 4–5000 főt számláló és erős tüzérséggel rendelkező főerejével másnap a nagy köd ellenére Tállyán és Mádton át megindult Tarcal felé, miközben Jozef Herzmanowski őrnagyot arra utasított, hogy a balszárnyat alkotó 1500 fős dandárával Sárospatakon, Olaszliszkán át vonuljon Bodrogkeresztúr ellen, amelyet Bátori-Schulz Bódog csapatai fedeztek. Klapka Bodrogkeresztúr és Tokaj között helyezte el Gedeon őrnagy dandárát azzal az utasítással, hogy szükség esetén támogatást nyújtson mind a tarcali, mind a bodrogkeresztúri honvéderőknek.

Az ütközetet személyesen irányító Schlik két harcvonalban állt fel Tarcal előtt: az elsőt Joseph Fiedler tábornok, a másodikat Pergen tábornok dandára alkotta. Támadását Jerzy Bułharyn hadosztályának kellett volna feltartóztatni, amely a Tarcal előtt balra hullámszó szőlődombokat és a jobbra eső kiserdőt tartotta megszállva. A lengyel légiót a jobbszárnyon helyezte el. A leereszkedő sűrű ködben azonban hiába várta a támadást, ezért 11 óra után az egész hadosztályt Tarcalba vontatott vissza. Csak két századot hagyott előrsben és megerősített huszárjárőrökkel cirkáltatta a környéket.

A déli harangszó után a katonák éppen főzéshez készültek, amikor riadót doboltak. Ezekre a percekre így emlékezik vissza Justus János tarcali segédlelkész: „Január 22-én, éppen ebédnél ülünk, honvéd s lengyel tisztek mintegy 40-en a parókhián s kocintgatva a felséges négyputtonos aszú tokaji nektárját poharainkban, midőn egyszerre megharsan a tárogató alarnahangja és a dobpergés tüzlarmája; kiüríti mindenki poharát s fegyveréhez rohanva siet megjelenni az úgynevezett „Mézes máji“ dombon, hogy illető helyét elfoglalja. Én is kisiettem, de már mint csak szemlélő; ekkor már nagyban folyt a verekedés és az ágyúzás.”

Az ebédről lóháton érkező Jerzy Bułharyn a már felsorakozott 43. zászlóalj és egy menetkész huszárszázad élére állt. A délelőttinél átláthatatlanabb köd ereszkedett a vidékre, amelyet Karsa Ferenc így elevenített meg: „Nincs az a sűrű cibere, amely oly sötéten rejtené a tál fenekét, mint a reánk boruló köd, amely eltakart mindent szemünk előtt. A szó szoros értelmében akárki pofon vágatott és azt a tenyeret, amelyik a pofont adta, meg se láttad volna, és azon a

ködön 22-kén és 23-kán is csak aligség tudott egy kis világosság nappal átszűrődni, úgy hogy 8–10 lépésre az embernek csak a körvonalai látszottak, de 15 lépésre az embert se láthattad.” A köd ütközetet befolyásoló jelenlétének Schlik is fontosságot tulajdonított: „Sűrű köd rabolt el minden kilátást. A nap olykor gyözedelmeskedni látszott, a légkör kitisztult és megengedett egy pillantást a távolba, a köd azonban mindannyiszor felülkerekedett...”

Schlik Tarcal felé vonuló hadoszlopát feltartóztatja a 34. zászlóalj előőrsi szolgálatot ellátó két százada, amelyet rövidesen a beérkező további századai is támogatnak. Az osztrák tábornok a gyalogság támogatására a Császárkönnyűlovasok egy századát indítja rohamra. A (14.) Lehel-huszárezred előretörő egyik századának emberei összecsapnak velük és megfutamítják őket. A katonáit egyre-másra rohamra bátorító parancsnokukat, Carl Böhm kapitányt halálos lövés éri. A 6. ulánusezred krónikása, Cajetan Pizzighelli egyfajta végzetszerűséget lát ebben, mivel az elesett Concoreggio posztját Böhm kapitány töltötte be.

Schlik ugyanekkor a balszárnyon felsorakozott 12. (Vilmos főherceg) gyalogezred 3. zászlóaljának is parancsot ad, hogy szállja meg a mád-tarcali út fölött emelkedő Kápolna-dombot. A Fiedler tábornok által személyesen vezetett zászlóalj különösebb nehézség nélkül leszorítja onnan az 52. honvéd zászlóaljat. Az ütközetben rendkívül határozottnak bizonyuló Bułharyn ezredes a tartalékban lévő lengyel légiót és a 34. zászlóalj egyik századát küldi ellenük. A lengyel parancsnok lelkesedése átragad a légionistákra, akik szapora léptekkel indulnak a hegy elfoglalására. Amikor meglátják az ellenség ködből kibontakozó tömegét, rásütik puskájukat. Az osztrákok visszavonulnak.

Ami a Kápolna-dombon történhetett – az egykorú dokumentumok és a résztvevők visszaemlékezése szerint

Schlik rendezi a Vilmos-zászlóalj sorait, s magához vonva a 9. (Hartmann) gyalogezred 2. zászlóalját, ismét támadást intéz a Kápolna-domb ellen. A rohamot ekkor egy váratlan jelent tartóztatja fel. A domboldalon itt-ott kibontakozó honvédcsapatok – Schlik és törzstisztjei érzékelés szerint – mintha meg akarták volna adni magukat, s ez a harcot félbeszakította. A Vilmosgyalogosokat vezető Fiedler tábornok és Tchorznicki őrnagy egymáshoz lovagolnak és kezet fognak... A helyszínre érkező honvédcsapatok azonban tüzet nyitnak az osztrák hadoszlopra, mire az felbomlik és futva tódul le a meredélyről. A jelenet honvéd szemtanúja, az ezekben a napokban őrmesterré

előléptetett Horváth Géza (Esztergom vármegye majdani országgyűlési követe), aki még nem töltötte be a tizenhatodik életévét, amikor 1848 novemberében Pesten önkéntesként belépett a 34. zászlóaljba, s a szerb felkelők ellen a futaki dunai szigeten a tűzkeresztségen is átesett, így emlékszik vissza a történetekre: „...miután oly roppant köd volt, hogy nyolc lépésen túl nem láthattunk, csak annyit lehetett biztosan meghatározni, hogy a tarcali hegyi kápolnától nem nagy távolságra foglaltunk helyet. A homály dacára, a zajból következtetni lehetett az ellenséges hadcsapatok közeledését, melyek közelebb érve, látható volt, hogy a csákón fehér szalagot és fehér karkötőt viseltek, a miből azt következtettük, hogy át akarnak hozzánk jönni. Miután csatárlánc nélkül közeledtek, s a mint zászlóaljunk öt százada zárt tömegben állt csekély távolságra tőlünk az elhangzott vezényszóra megálltak és az elől lovagló parancsnok zászlóaljunk vezénylő tisztje után kérdezősködött. Miután Zákó őrnagy nem volt látható, Oltoványi segédtiszt előre lovagolt s az osztrák főtiszttel szóba eredt, de hogy mit beszéltek, az nem volt a hadsorban kivehető. Ez alatt egy hosszú másodperc folyt le. Ekkor egész váratlanul egy közhuszár jelent meg szürke lovon, és harsányan elkiáltá magát: »Bácskaiak vigyázzatok! Mert mindjárt be lesztek kerítve !« Ezen figyelmeztetésre a zászlóalj be nem várva a vezényszót, a velünk szemben csekély távolságra állott ellenséges batailonra tüzelt, minek következtében az futásnak eredt, és mi szétszórtan gyors lövéseink által üldözni kezdtük.”

Schlik nem tudja soraikat rohamoszlopba rendezni, így a harmadik rohamot már Anton Perger tartalékban álló dandára, vagyis a Vilmos gyalogezred 1. zászlóalja és a 2. (Sustenau) vértesezred egyik százada intézi a Kápolna-domb ellen. Hogy a gyalogosok egyébként ezúttal is kudarcba fulladó támadását előkészítő vértések báró Johann Goruzitti őrnagy által vezetett rohama miként végződött, azt Tchorznicki őrnagy egyik – Horváth Gézához hasonlóan – fiatal dzsidása, Kazimierz Bielański örökítette meg: „Hirtelen lódobogás verte fel a keményre fagyott földet... E háború alatt rendkívül szigorú tél köszöntött ránk. Oly kemény fagyokat éltünk meg, hogy a tokaji bor is megdermedt, pedig ilyesmire időtlen időktől fogva nem volt példa. Egy huszárjárőr hozta a hírt, hogy egy egész vértesezred készül rohamra. Már arra se maradt idő, hogy elhangozzék a parancs: »Négyszöget alkoss!«, mert a sűrű ködből szinte orrunk előtt bontakoztak ki a vértések. De csúnyán ráfizettek vakmerőségükre. Oly célzott lövésekkel fogadtuk őket, hogy soraik azonnal összekuszálódtak. Nem volt már módjuk visszavonulniuk, így körbevágtattak bennünket, mi pedig nem

sajnálunk tőlük a golyót, sokuknak örökre megágyazva az egész hegyháton. A közelről kilőtt golyók a vértetek is átütötték.”

Gąsiorowski bajtársainak bárcai bravúrját ecsetelve visszaemlékezésében szükségesnek tartja megjegyezni: „Nem egészen hat hét múlva a tarcali ütközetben ilyen sündisznóállásokat formálva védtük meg magunkat a ködből váratlanul kibukkanó vértések rohamától: igaz, akkor többen voltunk, de a roham is hevesebbnek bizonyult.”

A vértések megjelenéséről Horváth Géza is beszámol az osztrák gyalogság megfutamisát következő percek eseményeit felidézve: „...a huszárnak igaza volt! mert előnyomulásunk következtében a bekerítésünkre kiküldött osztrák lovasság felénk nyomult, szerencsére azonban, hogy a nagy ködben nem attackirozhatott, mert nem álltunk tömegben, s a zászlóalj szakadatlan puskatüze a bekerítésre indult lovasság ellen fordult. Ezen megtámadásra a lovasság megzavarodva hátrált, anélkül, hogy bennünk kárt tehetett volna. Csupán egy lebukott emberünk hátára lépett a ló. Az ellenséges gyalogság tüzétől is, csak egy emberünk sebesült meg, egy Kiss nevű őrmester, kinek szájából négy fogat lóttek ki...” Hogy Kiss őrmesterrel mi történt ezután, azt Justus Jánostól tudjuk meg: „Tegnap még házunknál ebédelt Kiss Sándor honvédőrmester s panaszkodva mondá előttem:

– Amint a haza fegyverre szólította fiait, azóta perc óta szolgállok; oskolákat végeztem, teendőim teljesítésében még nem volt ellenem kifogás s még sem boldogulhatok; nincs szerencsém az avanszirozásra nézve; látom, míg valami sebet nem kapok, nem is léptetnek elő.

Ma, amint megyek a harc színhelye felé, hozza az említett őrmestert karonfogva két honvéd; elejbe állva kérdém:

– Meg van sebesülve ?

Fejével intett, mert szólani nem birt; a golyó orra alatt ment be szájába, 4 felső fogát szétzúzva, s a baloldali zápfogak közt meglapúlva. Höllenstein dr. tábori orvos, éppen ott találkozván, szájába nyúl s kiveszi zápfogai közül a meglapult golyót; bekísérte azután őt a városházára, sebet kimosta, összevarrta. Kiss Sándor még az nap hadnagynak neveztetett ki.”

Az elvesztett ütközet után Schlik Mádra vonult vissza csapataival. Emiatt Herzmanowski őrnagy másnap erősítés nélkül ütközött meg Bodrogkeresztúrnál Schulz-Bódog túlerőben álló dandárával. Kisfalud határában ezen a napon is megisméltődött a Kápolna-dombi jelenet. A 43. honvéd zászlóalj parancsnoka, Kálnoky Antal százados a császári 58. (István főherceg) gyalogezred 3. zászlóaljának 7. osztályával vívott harc hevében bizonyos jelekből úgy vélte,

hogy az ellenség kapitulál, ennek ő a megadásra való személyes felszólításával is nyomatékot akart adni. Az életével fizetett érte. Mivel a 7. osztály parancsnoka Karl von Muralt százados volt, feltételezhető, hogy Schlik korábbi utasítását követve, ő is kísérletet tett a magyarokat átállásra bírni. Ezt bizonyítja a Keresztúrra benyomuló Dom Miguel zászlóalj rohamszázadaihoz sebesülten csatlakozó Vinkovits Antal, a 67. honvédszászlóalj majdani főhadnagya is, aki leírja, hogy amikor szemközt találták magukat az ellenséggel, annak elébük lovagló parancsnoka barátságos hangon felszólította őket előbb németül, aztán magyarul:

„– Legények, hallják kendtek, adják meg magokat békével, semmi bántódásuk sem lesz, csak tegyék le kendtek a fegyvert. Úgyis többen vagyunk, kár hiába verekedni, öfelsége megpardoníroz kendteknek mindnyájának!”

Az ellenség váratlan, barátságos passzivitása téveszthette meg Kálnoky századost is, aki azt hihette, hogy az osztrákok (vagyis a zászlóalj galíciai katonái) akarnak a magyarokhoz átállni. A kölcsönös félreértésnek Muralt százados is áldozatul esett, aki súlyosan sebesülten került a magyarok fogságába. A javarészt galíciai ukránokból álló gyalogos osztály a 43. zászlóaljat szétzilálta, benyomult Bodrogkeresztúrra, s megszállta a falu északra eső szegletét. A Dessewffy Arisztid és Gedeon László őrnagy dandára ugyan kiszorította az István gyalogezred zászlóalját, de Herzmanowski a szabaddá váló mádi úton át csatlakozni tudott Schlikhez, aki január 23-ról 24-re virradó éjszaka Boldogkőváraljára vonult vissza.

A kísértetiesen hasonló két megadási jelenet közül a Kápolna-dombi jelenetsornak volt nagyobb visszhangja, emlékirat- és szakirodalma. Frissiben még az osztrák lapok is beszámoltak „a szenzációs eseményről”. Lefolyásának részleteit nehezen lehet tisztázni, jóllehet a légiós memoárirók többsége megemlékezik róla, s az ütközettel foglalkozó jelentések, beszámolók, leírások is kitérnek rá. Az osztrák Franz Kocžicžka, a lengyel Jerzy Bułharyn és tüzérparancsnoka, Jacenty Grabowiecki, valamint a Tchorznicki dzsidásai közt szolgáló Antoni Jeziorański más-más optikán keresztül nagyítják fel a történetet.

A Kápolna-domb megrohamozása során a Vilmos főherceg gyalogezred 3. zászlóalja és a 34. zászlóalj (vagyis a magyar sorozású Vilmos porosz herceg gyalogezred, amelynek Kassa volt a toborzókerülete) egyik százada a sűrű ködben szinte egymásba futottak. Az osztrákok – Kocžicžka állítása szerint – a magyarok csákóját díszítő fehér szalagot a megadás jelének vették, s tisztjeik

parancsára fegyverüket lábhoz tették. A megzavarodott honvédek hasonlóképpen cselekedtek.

A 34. zászlóalj segédtsíztje jelentette Bułharynnak, hogy egy osztrák zászlóalj meg akarja adni magát. Tchorznicki segédtsíztje, Jan Aleksander Fredro előrevágatott, hogy tájékozódjék és a dolgok állásáról jelentést tegyen Bułharynnak. Döbbsenten látja, hogy egy lovon ülő osztrák tiszt a 34. zászlóalj arcvonala előtt léptetve beszédet intéz a honvédekhez. A tiszt kezét nyújt az odaérkező lengyel lovasnak és a kardját kéri. Ugyanezzel a határozott óhajjal fordul egy melléugrató huszárhoz is, aki meglepetésében lecsatolja a kardját. Fredro erre megfordítja a lovát és elvágat. Visszatértében elnyargal mellette Tchorznicki, akit a segédtsíztje hiába figyelmeztet a veszélyre, szavát nem hallja meg, mivel pillanatok alatt eltávolodnak egymástól.

Tchorznickit gyalogmenetben követte a légió. „Amikor odaértünk, döbbsenten láttuk Tchorznicki ezredet, amint éppen Fiedler osztrák tábornokkal beszélget, annak törzstíztjeitől körülvéve – emlékezik vissza *Az 1848 és 1863 közötti évekről* beszámoló memoárjában a szemtanú, Antonki Jeziorański, az 1863/64-es lengyel szabadságharc majdani tábornoka. – Megdöbbsenésünk nem ismert határt – nem akartunk hinni a szemünknek. Közelebb nyomultunk. Tchorznicki ezredes erre kiadta a parancsot.

– Fegyvert lábhoz!

Először hallottunk ilyen parancsot a szájából, s ahelyett, hogy végrehajtottuk volna... tüzeltünk. Az osztrákok viszonozták lövéseinket, majd, mintegy varázsütésre, eltűntek a ködben.”

Jeziorański szerint a lengyel légionisták olyannyira gyanúsak találták Tchorznicki viselkedését, hogy eltávolítását követelték Klapkától. Nem tudhatta, hogy a Schlik utasítását követő Fiedler tábornok valóban elhitte, hogy a ködből kibontakozó osztrák hadoszloptól megzavarodott honvédek át akarnak állni hozzá. Ebben való bizonyosságában egyik századparancsnokát, Karl Pabst századost a honvédekhez küldte, hogy a remélt dezertőrt egybeterelje és meggyőzze büntetlenségükről. A magyar fél viszont azt hitte, hogy az osztrák hadsereg lengyel katonái csak kellenként harcolnak császári zászlók alatt, s át akarnak állni a honvédek oldalára. A kölcsönös félreértés áldozata végül is Pabst százados lett, akit a lengyelek foglyul ejtettek. (Van, aki azt állítja, hogy a honvédek fogták el.) Hogy a lengyelek és nem a honvédek, annak Justus János tarcali segédlelkész volt a tanúja (és az osztrák százados megmentője a lincseléstől): „Néhány perc múlva két lengyel legióbeli hoz karonfogva a város felé egy osztrák tisztet”, akit a felbőszült csődület fel akart akasztani. A tömeg

féktelen indulatát a segédlelkész e szavakkal csillapította le: „Uraim! Szégyenleném magamat, ha a haza szent ügye iránt oly lelkesedéssel buzgó tarczalli polgárság vinné véghez e nemtelen tettet! Gondolják meg, mi lenne következése ez aljasságnak? Az, hogy az ellenfél a mi részünkről elfogott fiainkat tömegesen akasztatná! Művelt nemzet nem így bánik az elfogott ellenséggel, hanem annak minden hiányáról gondoskodik, sebeit gyógyítja és a béke helyreálltával a maga elfogott fiaióért kicseréli!”

„Az elfogott tiszt, nem értve szavaimat, azt hitte bizonyosan, hogy halotti prédikációt tartok felette, oly kétségbeesett tekintetet vetett reám – teszi hozzá Justus János. – Végre azt mondám az őt vezető két lengyelnek szláv nyelven: – Vigyék önök a kapitányt a városházára és ott őriztessék a többi elfogottakkal együtt mindaddig, míg illető helyről újabb rendelet nem érkezik...”

Jacenty Grabowiecki, egyike azoknak az 1830/31-es szabadságharc leverése után Franciaországba emigrált tisztnek, akik 1848 őszén Magyarországra érkeztek, 1849 elején századosi rangban Bułharyn dandárának tüzérparancsnokaként szolgálva a felső-tiszai hadtestben a lengyelek nézőpontjából eleveníti meg az eseményeket: „Január 22-én az osztrákok megtámadták Tarcalt. A hadosztály síkra lépett, szétbontakozott, a tüzérség állást foglalt. Aznap azonban oly sűrű köd ereszkedett a tájra, hogy 20 lépésig se lehetett ellátni. Bułharyn attól tartva, hogy Schlik egész hadteste indít általános támadást, az ágyúkat a hosszú csatárláncot alkotó gyalogságon túli vonalra vonta vissza. Ennek jobbszárnya a megkerülhetetlen Tokaji hegységnek támaszkodott, a balszárnya saját lovasságára, a vonalat középen kettémetsző úton pedig csak négy könnyű ágyú sorakozott. A jobb szárnyunkon állt Tchorznicki dandárja, amelynek szárnyát a lengyel zászlóalj alkotta. Az ellenséges hadoszlopok a jobb szárnyunk felé nyomultak előre, anélkül, hogy láttuk vagy hallottuk volna őket. Tchorznicki alezredes több tucat lépést tett előre az arcvonaltól földéítés céljából, de egy osztrák gyalogososzlopnak ütközött, amely fehér kokárdát viselt és fegyverét vállának támasztva tartotta. Tchorznicki nem jött zavarba, beszédbe elegyedett az osztrák parancsnokkal, s a fehér kokárda láttán felbátorodva azzal állt elő, hogy mint lengyeleknek nem kellene egymásnak esniük. Erre az osztrák kijelentette, hogy meg akarják magukat adni. Tchorznicki ennek megörülve tér vissza övéihez és megparancsolja: vöröscsapkások előre. Żółtowski százados megkérdezi: hová? – mit akar tenni? – hová kell menniük? – Mire Tchorznicki azt feleli, hogy az osztrákok meg akarják magukat adni; Żółtowski ezt nem hiszi el, de megkérdezi, hogy az ulánusok is mennek-e (akik gyalogosan harcoltak).

Tchorznicki erre azt a választ adja: ők nem kellene. Erre a feleletre Żółtowski csak annyit mondott – akkor menj magad. És elrendelte katonáinak, hogy a puskát tartsák tüzelésre készen. A köd dacára Żółtowski felfedezte, hogy az osztrák gyalogososzlopban tüzelésre készülő mozgás támad. Erre nem várva, mi lesz, elrendelte, hogy katonái lépjenek pár lépést előre és vegyék tűz alá az osztrák oszlopot. A sortűz után pedig: »hurrá!«, szuronyt szegezz. »Hurrá!« – hangzott az egész vonalon. A magyarok egy helyben maradva kiáltoztak. Az osztrák oszlop szétvált és helyet adott a lovasságának, amely rohamot intézett a mieink ellen. Żółtowski megállítja a vöröscsapkásait és rajonkénti tüzet vezényel, amellyel feltartóztatja, majd visszaveri a rohamozó lovasságot, amely nem kevés halottat veszít.”

Miként számolt be a történeletről Franz Kocžicžka császári főhadnagy? Egy honvédcsapat, amelynek katonái a szokásos veres pántlika helyett fehér szalagot viseltek csákójukon, barátságosan közeledett a lengyel légió bekerítésére induló osztrák zászlóalj felé. Amikor Władysław Tchorznicki őrnagy megérkezett, már Joseph Edler von Fiedler tábornok is zászlóaljának arcvonala előtt tartózkodott törzstisztjeitől karéjózva. Tchorznicki a következő francia szavakkal fordult hozzá: „*Mon général, nous sommes bons amis, je veux être un de vôtres.*” (Tábornokom, mi jó barátok vagyunk, s Önök közé akarok tartozni.) Fiedler hasonló udvariassággal válaszolt és békejobbot nyújtott neki. A lengyel légió egyre több katonája érkezett a helyszínre s lett tanúja a jelenetnek. Kocžicžka szerint előbb csak egy lengyel tüzelt, mire Fiedler a lehető leghatározottabban felszólította ellenfelét, hogy „adja át a kardját, annak jeleként, hogy a fegyvert leteszik”. A lengyel légió parancsnoka erre „visszaugratott és *tűzet* parancsolt”. A Vilmos gyalogezred zászlóalja erre – Kocžicžka szerint – szapora léptekkel visszavonult és csaknem teljesen szétszóródott. A rendet csak Schlik megjelenése tudta úgy-ahogy helyreállítani köztük.

Kocžicžka főhadnagy nem tartózkodott helyszínen. Közvetett tanú volt: a jelenetet bajtársai előadásai alapján írta le. Állításával ellentétben Tchorznicki nem adott katonáinak tűzparancsot. A légionisták ösztönösen tüzeltek, ugyanúgy, ahogyan a bárcai kocsmánál is öten önkéntelenül sütötték fegyverét Concoreggióra. Azzal a különbséggel, hogy most több puska dördült. A lengyel őrnagy mit sem tehetett róla. Ő annyira biztos volt benne, hogy az osztrákok meg akarják magukat adni, hogy a retiráló Fiedler után küldte Fredrót. A többszörös félreértés betetőzéseként a „parlamenterre” rálóttek az visszavonuló osztrákok, s Fredro csak úgy tudott kikerülni az egyre veszélyesebb helyzetből,

hogy az útját álló császári katonák egyikének hatalmas suhintással levágta a fejét és elvágatott.

Jan Aleksander Fredro apját, Aleksander Fredrót az egyik legnagyobb dármaíróként tartja számon a lengyel irodalomtörténet. Darabjait az 1830-as évektől kezdve Magyarországon is játszották. Fredro volt kitől örökölje írói talentumát. Sajnos, másolatban megmaradt rendkívül érdekes emlékirat-töredékében csak addig jut el, hogy Tchorznicki 1848. november végén Pestre tartó dzsidásai előfogatokon megérkeznek Hatvanba. (Az eredeti kézirat elégett az 1944-es varsói felkelés során.) Miután Jan Aleksander 1857-ben császári amnesztiával visszatérhetett Galíciába, s gazdálkodásba fogott, majd színdarabokat írt, fátylat borított katonamúltjára. Magyarországra is színpadi szerzőként tért vissza, mivel egyfelvonásos darabjait 1867 után rendszeresen műsorra tűzték a pesti színházak.

A császári propagandaszervek és hadibeszámolók nagy teret szenteltek a magyarok és a lengyelek „aljas cselének” ecsetelésére. Illusztrációk is készültek róla. Sokszorosított példányainak kellett volna bosszúra tüzelniük az osztrák hadsereget. A litográfiák azt a jelenetet örökítik meg, amelyen az egyik légionárius éppen Fiedler tábornokra lő, de puskáját még időben félreüti kardjával Ludwig Wocher főhadnagy, Schlik tábornok segédtsíjtje.

A mindkét fél számára gyanús és kölcsönös vádaskodásra okot adó jelenet rendezője az időjárás, pontosabban a felmelegedés miatt napok óta a környékre telepedő sűrű köd volt, bár Bielański és Horváth is kegyetlen hidegről beszél. Pár nap múlva valóban lehülés következett be. Mint említettük, a kölcsönösen félreértett megadás forgatókönyvében Schlik azon utasítása is szerepet játszott, hogy tisztjei harc közben is segítsék elő, hogy az általa demoralizálódottnak tartott honvédseregből minél többen átálljanak hozzá. A Kápolna-hegyet megrohamozó osztrák és magyar zászlóaljok váratlanul találták magukat egészen közlelől szembe egymással. Ez mindkét felet megbénította. Az a tiszt, aki a döbbenetet elsőként próbálta arra kihasználni, hogy ellenfelét határozott fellépésével megadásra bírja, lélektanilag kétségtelenül kedvezőbb helyzetbe került. Az eseményekből arra lehet következtetni, hogy helyzetfelismerésükkel a császári tiszték juttatták pillanatnyi előnyhöz az osztrák sereget. Ezt az előnyt a puskáját Fiedler tábornokra sütő lengyel légionista egyenlítette ki. Van azonban olyan litográfia, amelyen a tábornokra tüzelő katona nem lengyel légionista, hanem magyar honvéd. Azt a tényt Horváth Géza visszaemlékezése is megerősíti, hogy a honvédek, ha Fiedler tábornokra nem is, az osztrák gyalogságra parancs nélkül tüzet nyitottak, amikor a helyzet gyanússá vált.

A tarcali és a bodrogkeresztúri győzelmek jelentősége

A magyar hadtörténet krónikájában ezek a részletek nem szerepelnek. Tarcal és Bodrogkeresztúr mellett a dátumok, január 22. és január 23. a honvédsereg sikereit jelentik. Az egymást követő két napon aratott magyar győzelmek stratégiai jelentőségét felülmúlta a lélektani. Ezt Jacenty Grabowiecki abban látja, hogy, noha a Schlik nem az egész galíciai hadtestet vonultatta fel, „de a a felső-tiszai hadszíntéren ott volt a nagyobb része, amely elsöpörni és szétkergetni akarta Klapka gyenge hadtestét. Legalábbis azt remélte, hogy kivetheti őt állásaiból és elvághatja a Tiszától. Miután azonban két helyen is heves ellenállásra talált, jelentős veszteségeket elszenvedve meghátrálásra kényszerült. Ez volt az a két ütközet, amelyek során a magyarok nemcsak a teret tartották meg, hanem jelentős győzelmet is arattak. Bátran állítható, hogy ettől kezdve a magyar lélek megerősödött és megtelt az önön erejébe vetett bizalommal.”

Windisch-Grätznek küldött jelentésében maga Schlik is elismerően leszögezte: „Nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy a világos havon, ahol minden alakulatot pontosan lehetett látni és számba venni, az oszlop- és tömegkötelékek magatartása nemcsak jó vezetőre vallott, hanem a végrehajtás pontossága begyakorolt csapat hatását tette rám...” Schlik halottakban és sebesültekben elszenvedett veszteségei számát 151 főben adja meg. Franz Kocžicžka Schlik tábornoknak ajánlott ezredtörténeti művében 214 fős veszteségről, köztük 60 halotról beszél. A magyar részről megadott egyik veszteséglista szerint Tarcalnál és Bodrogkeresztúrnál 130 honvéd és légionista sebesült meg vagy esett el.

A tokaji végjáték

Franz Kocžicžka a kétnapos ütközetet a császáriak győzelmének könyveli el. Lehetséges, hogy azért, mert Klapka január 28-án, a Tarcalnál és Bodrogkeresztúrnál kivívott győzelem ellenére is, visszavonult a Tiszához, s annak túlsópartján foglalt állást. (Egy rosszul értelmezett parancs értelmében az utóvédet vezető Frivisz Ferenc százados az állandó hidat is felgyújtatta.) Ennek a visszavonulásnak az volt az oka, hogy január 25-én bevonult Miskolcra Schulzig tábornok hadosztálya, amely jelentősen megerősítette Schlik hadtestét. Schlik azonban korántsem volt olyan magabiztos, miután azt a hamis hírt kapta,

hogy Klapka Kassa ellen indul, néhány napon át ide-oda mozgatta csapatait, hogy a felső-tiszai hadtestnek útját állja. Csak lassan jött rá a dolgok valódi állására, majd rendelte el a Tokaj elleni támadást.

Január 31-én a 34. zászlóalj, némi ellenállás után, a befagyott Tiszán át visszahúzódott a túlpartra. Az osztrákok megkísérelték az átkelést, de Dessewffy és Gedeon dandárai visszavetették a támadókat. Schliket nem érte súlyos vereség, s veszteségei is csekélyek voltak, de a Debrecen elleni támadásról már végleg lemondott.

A lengyel légió összevonása, harcai és búcsúszózata

Miután a január közepén Párizsból Magyarországra érkezett Henryk Dembiński altábornagyot Kossuth kinevezte a négy hadtestté átszervezett magyar főszereg parancsnokának, a felső-tiszai hadtest elnevezése I. hadtest lett. Kötelékéből kivált a február 12-én ténylegesen alezredessé előléptetett Władysław Tchorznicki százada, amely valóságos dzsidásosztálya szerveződés céljából Nyíregyházára vonul. Az I. hadtestben csak a kis létszámú 2. lengyel zászlóalj maradt, amelynek gerincét Żółtowski egykori 3. százada alkotta. A lengyel tüzéreken kívül ez vett részt a kápolnai csatában.

Wysocki március közepén Törökszentmiklóson végre teljesen feltölthette a lengyel zászlóaljat, mivel ide rendelték az I. hadtest töredék lengyel zászlóalját és Rembowski őrnagy felosztatott munkácsi dandárának két lengyel századát. Így a tavaszi hadjáratban Ignacy Czernik őrnagy parancsnoksága egy teljes lengyel zászlóalj vett részt Poniński kapitány dzsidásszázadán kívül, amelynek második századát Szoboszlón szervezték, miközben a 2. és 3. lengyel zászlóalj felállítása Nánáson, a lengyel tüzérségé pedig Debrecenben folyt.

A magyarországi lengyel légió végleges összevonása az 1849. május elején tábornokká előléptetett Józef Wysocki őrnagy érdeme. A Miskolcon egyesített légió 1849 júniusában 3 zászlóaljból, 2 dzsidásosztályból, egy utászszázadból, két fél ütegből állt, s 2500 főt számlált. (A honvédként szolgáló lengyelek létszáma meghaladta az ezer főt, míg az erdélyi lengyel légióban 900 főként a galíciai sorozású ezredekéből fogságba esett lengyel szolgált. Ez azt jelenti, hogy a magyar zászlók alatt küzdő lengyelek lélekszáma 4500 főre tehető.)

A magyarországi lengyel légió a szerveződő IX. hadtesttel, Görgey Ármin különítményével és Kazinczy Lajos máramarosi hadosztályával alkotta az északi hadsereget, amelynek tényleges parancsnoka 1848. június 18-tól Józef Wysocki tábornok volt. 11.000 fős seregével ügyesen manőverezve Eperjesnél és

Kassánál is kicsúszott az Ivan Fjodorovicsz Paszkevics-Erivanszkij-vezette, 110.000 embert számláló orosz főszereg harapófogójából. A légió 2 dzsidásosztálya kitüntette magát a július 20-án Turánál vívott lovasütközetben, míg a gyalogság, különösen a 3. zászlóalj augusztus első harmadában a Szeged és Temesvár közötti visszavonulás utóvédharcai során, illetve a temesvári csatában szerzett babérokat. Az Oszmán Birodalomba menekülők Karánsebesről a Teregovai magaslaton át Orsovába vezető útvonalát a lengyel légió gyalogsága és a Władysław Bentkowski főhadnagy parancsnoksága alatt álló lovas félütege fedezte.

Józef Wysocki a lengyel légió parancsnokaként augusztus 20-án Orsován búcsúszózatot intézett a magyar nemzethez, amelyben a lengyel légió eszméjét is megfogalmazta: „Együtt harcolánk veletek, magatok tudjátok, nem zsoldosok gyanánt, nem személyes vagy önző érdekből, hanem egyedül azon reményben, hogy a ti szabaságtok kivívása s a mi részvételünk alapját képezendik egy további harcnak, életünk végcéljának, a Lengyelország függetlenségéért vívandó harcnak, mely nélkül Magyarország sem fenn nem tartható, sem célhoz nem vezet. (...) Tartsátok meg nemes szívetekben fenyegetett hazátokba jövetelünk emlékét! Órizzétek meg hozzánk hasonlóan a haza iránti hűséget, valamint a szebb jövő és megszabadítás iránti hitet! Akkor e nagy áldozatok nem mennek veszendőbe, hanem jövendő idő, midőn – ha Isten akarja – veletek egyesülve e szent harcot megújítjuk. Emlékezzetek akkor igazságszeretetetekre, hogy mindvégig veletek voltunk!”

Felhasznált irodalom

Angyal Dávid: *Az ifjú Ferenc József*. A Magyar Történelmi Társulat kiadása, (é. n.)

Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai (Megalakulástól az 1849. január 4-i kassai vereségig). A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 9. A bevezető tanulmányt írta, az iratokat válogatta és sajtó alá rendezte: Dér Dezső és Hajagos József. Eger, 2002

Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai II. (A januári újjászervezés és az első sikerek.) A bevezető tanulmányt írta, az iratokat válogatta és sajtó alá rendezte: Dér Dezső, Hajagos József és Hermann Róbert. A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 10. Eger, 2004

Bielański Kazimierz: *Emlékirat*. In: „*Érdek és szeretet*”. 193–256.

- Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. II. kötet. Heraldika Kiadó. Budapest, 1998
- Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. III. kötet. Heraldika Kiadó. Budapest, 1999
- Borus József: *Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata*. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1975
- Bułharyn Jerzy: *Rys wojny węgierskiej w latach 1848 i 1849*. Paryż, 1852.
- Fredro Jan Aleksander, *a lengyel légió 2. ulánusezrede főhadnagyának visszaemlékezése az 1848–49-es magyar szabadságharcra*. In: „Érdek és szeretet”. 59 – 74.
- Gąsiorowski Roman: *A bárcai összecsapás 1848 őszén*. In: „Érdek és szeretet”. 326–334.
- Grabowiecki Jacenty: *Emlékeim az emigrációból*. XIII. fejezet: *Átkelés Magyarországra és a magyarországi lengyel légió*. In: „Érdek és szeretet”. 257–294.
- Horváth Géza: *1848. évi nemzetőri élményeim*. Esztergom és Vidéke. 1903. 42. –73. szám. (A 46. számtól a visszaemlékezés címe: *1848. évi nemzetőri és honvédkori élményeim*). 46. szám: *A tarcali csata*. (A visszaemlékezésre Guth Ferenc hívta fel a figyelmemet.)
- Justus János: *Tarczall város 1849. évben*. (Részlet Justus János tarczali akkor volt római. kat. segédlelkésznek egykorú Naplójából.) (A kéziratot Guth Ferenc helytörténész bocsátotta rendelkezésemre, amelyet ezúton is köszönök).
- Karsa Ferenc: *Szabadságharcos napló. „Körültem és velem 1848. és 1849. években történt események.”* Sajtó alá rendezte Bona Gábor. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1993
- Klapka György: *Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849*. 1. köt. Leipzig, 1851
- Koczička Franz: *Die Winter-Campagne der Schlik'schen Arme-Korps 1848–1849*. Olmütz, 1850
- Kovács István. „Egy a lengyel a magyarral”. *A szabadságharc ismeretlen lengyel hősei*. Második, javított és bővített kiadás. Magyar Napló. Budapest, 2013
- Kovács István: „Érdek és szeretet”. *Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra 1848–1849*. Magyar Napló, Budapest, 2016
- Kovács István. *Honvédek, hírszerzők, légionisták. A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona 1848–1849*. Magyar Napló. Budapest, 2015

- Kovács István: „...Mindvégig veletek voltunk”. *Lengyelek a magyar szabadságharcban*. Osiris. Budapest, 1998
- Łapiński Teofil: *Egy lengyel számkivetett, volt honvédtiszt visszaemlékezéseiből (1848 – 1849)*. In: „*Érdek és szeretet*”. 295–322.
- Miłkowski Zygmunt: *A bölcsőtől egy életem át*. In: „*Érdek és szeretet*”. 78–192.
- Nagy Sándor: *Két affér a felső-tiszai hadszíntéren 1849 januárjában*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1998. 1. sz. 172–192.
- Vinkovics Antal: „*Dembinszky katonája voltam.*” *Részlet egy 48-as honvéd emlékiratból*. (Közread. Tüskés Tibor). Somogy. 1998. 2. 134–156. (A visszaemlékezést Guth Ferenc helytörténész bocsátotta rendelkezésemre).
- Wysocki József: „*Együtt a szabadságért*” 1848 – 1849. *Wysocki tábornok emlékiratai. A magyarországi lengyel légió részvétele az 1848-as szabadságharc hadjárataiban*. Az emlékiratot fordította, jegyzetekkel ellátta, a bevezetőt, a jegyzeteket és az életrajzi névmutatót írta: Kovács István. Az okmánytár iratait összeállította: Hermann Róbert, Kovács István. Zrínyi Kiadó. Budapest, é. n.